

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

УКРАЇНСЬКА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Науковий журнал

Випуск 16

Засновано в липні 2016 року

Виходить двічі на рік

Полтава
2024

ЗАСНОВНИК

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
(Міністерство освіти і науки України)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – *Кравченко Любов*, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Заступник головного редактора – *Мушкієта Радослав*, д-р хабілітований, професор; Університет Миколи Коперника в Торуні (м. Торунь, Польща)

Члени редакційної колегії:

Циріготіс Костянтинос, д-р хабілітований, професор; Університет імені Яна Кохановського в Кельцах (м. Кельце, Польща)

Золотухіна Світлана, д-р пед. наук, професор; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (м. Харків)

Лук'яненко Олександр, д-р іст. наук, доцент; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Грицай Наталія, д-р пед. наук, професор; Рівненський державний гуманітарний університет (м. Рівне)

Вішнікіна Любов, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Онійко Валентина, д-р пед. наук, професор; Полтавський державний аграрний університет (м. Полтава)

Сущенко Андрій, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Суласва Наталія, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Льченко Олена, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Хоменко Павло, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Корносенко Оксана, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Зорій Ярослав, д-р пед. наук, доцент; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці)

Гнізділова Олена, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Зданевич Лариса, д-р пед. наук, професор; Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький)

Дичківська Ілона, д-р пед. наук, професор; Рівненський державний гуманітарний університет (м. Рівне)

Паламар Світлана, канд. пед. наук, професор; Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ)

Винничук Рената, д-р пед. наук, доцент; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Даниско Оксана, д-р пед. наук; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Ukrainian professional education = Українська професійна освіта:
науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2024.
Вип. 16. 160 с.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 1 від 29.08.2024 р.)

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2, e-mail: ukr.prof.edu@gmail.com
Електронну версію журналу розміщено на сайті <http://pnpu.edu.ua/ua/ukrprofosvita.php>

Головний редактор: *Кравченко Л. М.*

Журнал входить до переліку наукових фахових видань України (категорія Б), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з наук про освіту (Наказ Міністерства освіти і науки України від 7 квітня 2022 р. № 320).

ЗМІСТ

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

<i>Любов Кравченко, Оксана Михайленко</i>	Менеджмент соціокультурної діяльності в контексті сталого розвитку соціального капіталу громад.....	9
<i>Олександр Лук'яненко</i>	Залучення стейкхолдерів до формування загальних і фахових компетентностей здобувачів освіти гуманітарної галузі знань.....	17

ПРОБЛЕМИ, НАДБАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

<i>Олена Гнізділова</i>	Софія Русова про трудове виховання дітей дошкільного віку.....	27
<i>Леся Петренко, Юлія Брах</i>	Соціально-педагогічні передумови формування наукової спадщини А. Каришина.....	33
<i>Дмитро Задорожний</i>	Розвиток проєктно-аналітичної діяльності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки у військових ЗВО України.....	41
<i>Людмила Усанова, Ігор Усанов, Олексій Штепа</i>	Формування критичного мислення в системі компетентнісної підготовки фахівців.....	48
<i>Олександр Корець, Олександр Воєвода</i>	Основні напрями формування культури безпекової поведінки учасників освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.....	56
<i>Петро Кравченко, Сергій Шейко</i>	Концепція «Всезагальної конкретності» у західній філософії (на прикладі Вольтера).....	64
<i>Валентина Оніко, Тетяна Япринець</i>	Формування готовності до інноваційної освітньої діяльності як ключової компетентності майбутніх фахівців.....	71
<i>Наталія Степаненко</i>	Управління педагогічною комунікацією: теоретико-прикладні аспекти.....	79
<i>Валерій Титаренко</i>	Підготовка вчителів технологій до забезпечення безпеки життєдіяльності учнів.....	94
<i>Павло Хоменко, Юлія Зайцева</i>	Фактори впливу на процес спортивного відбору юних спортсменів.....	100
<i>Сергій Кіпріч, Андрій Проскурнін</i>	Педагогічні умови підготовки майбутніх тренерів до застосування технологій спортивного відбору у професійній діяльності.....	106

УДК 101:001.82

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.16.314293>

ORCID 0000-0002-2346-9122

ORCID 0000-0002-5665-9459

ORCID 0000-0003-0500-3000

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В СИСТЕМІ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Людмила Усанова,

кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри культурології,
філософії та музеєзнавства;
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка;

Ігор Усанов,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін;
Полтавський державний аграрний університет

Олексій Штепа,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології,
філософії та музеєзнавства;
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У статті досліджено філософсько-освітні засади формування критичного мислення в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. У контексті сучасних соціокультурних трансформацій підкреслено важливість формування критичного мислення і як важливої компетентності, і як невід'ємної характеристики сучасної інтелектуальної культури. Розглянуто соціокультурні чинники актуалізації критичного мислення в суспільстві знань, філософсько-педагогічний інструментарій його формування.

Проаналізовано положення дослідників різних галузей (філософії, психології, педагогіки) критичного мислення щодо визначення його сутності, можливостей розвитку. Показано, як змінювалось визначення та трактування критичного мислення зі зміною освітньої парадигми та педагогічної (освітньої) моделі. Також у статті зазначено взаємовпливи соціального середовища і інформаційних технологій, які призводить до формування «суспільства знань». У суспільстві, де інформація й знання стають визначаючими ресурсами, актуалізується навичка критичного сприйняття інформації, самостійного аналізу, результативного її використання, оволодіння критичним мислення є завданням освітнього процесу формування сучасного фахівця, здатного мислити і діяти нестандартно й ефективно.

Критичне мислення розглянуто як міждисциплінарний концепт, оскільки засвоєння цієї навички потребує використання інформації з різних галузей знань. Водночас акцентовано увагу на філософських основах дефініції критичного мислення як рефлексивного, осмисленого, обґрунтованого, та роль філософських дисциплін як у вивченні, так і в навчанні критичному мисленню. Теоретичною основою визначення критичного мислення є розрізнення двох способів сприйняття світу: предметного (не рефлексивного, неусвідомлюваного, неуважного) і критичного – рефлексивного мислення, що характеризується усвідомленням того, що відбувається, уважністю, здатністю до запитань, здатністю розрізнати стереотипи, розпізнавати маніпуляції, тощо.

Проведений аналіз уможливив виділення істотних ознак обраного поняття, ґрунтуючись на яких критичне мислення визначається як мислення усвідомлене, самостійне, рефлексивне, цілеспрямоване, обґрунтоване, самоорганізоване. Серед

інструментів розвитку критичного мислення обрано залучення здобувачів освіти до розв'язання проблемних задач і діалогу, використання інтерактивних форм навчання та рефлексію власної пізнавальної діяльності.

Ключові слова: критичне мислення, суспільство знань, компетентнісний підхід, сучасна освітня парадигма, інформаційна педагогіка.

Постановка проблеми. Досвід постановки проблеми мислення в сучасному інтелектуальному дискурсі свідчить про його інтегральний характер, що проявляється в організації та функціонуванні мислення як когнітивної діяльності суб'єкта. Проблема формування критичного мислення особистості в сучасному світі тотожна проблемі розвитку мислення як такого, оскільки мислення, виходячи з власної сутності, не може бути не критичним і не самостійним.

Складність сучасного життя, його варіативність і темпи його змін, потоки інформації та маніпулювання нею вимагають від людини вміння аналізувати, критично мислити і оцінювати, визначати альтернативи і робити розумний вибір. На думку філософа постмодернізму М. Фуко, критика власне і є аналізом можливостей та рефлексії над ними (*Критичне мислення...*, 2017, с. 5).

Саме тому розвиток культури мислення як усвідомленого ставлення до процесу власних роздумів становить ключову антропологічну й ціннісну проблему, а критичне мислення в умовах становлення сучасної освітньої парадигми виступає одним з основоположних концептів. Розвиток критичного мислення є одним з наскрізних завдань сучасного освітнього процесу, орієнтованого на компетентнісний підхід, що передбачає освоєння здобувачами освіти не тільки певної сукупності знань, але й оволодіння способами діяльності, розвиток у них умінь гнучко і ефективно використовувати набуті знання, навички та здібності для вирішення життєвих і професійних проблем. Зазначимо, що компетентнісна освітня парадигма формує інтегральну характеристику спеціаліста, яка показує рівень його професійної і загальної культури, досвіду практичної діяльності і професійної творчості, здатності до критичного аналізу і переосмислення.

Ці характеристики набувають нової актуальності в контексті сучасних тенденцій суспільного розвитку, які часто визначаються як формування суспільства знань. Важливим аспектом розуміння стратегій змін є осмислення суперечностей між «пануючою традицією» і новітніми трансформаціями, які набувають зального соціоантропологічного характеру і охоплюють усі сфери життя від освіти (навчання) до практик діяльності, від форм управління до способів мислення, тощо. Тому формування критичного мислення стає не тільки складовою компетентнісної професійної підготовки, але й узагальнюючою характеристикою, що актуалізує проблемність самовизначення людини в динамічному інформаційному потоці.

Аналіз джерел і публікацій. Теоретичні основи становлення та розвитку теорії формування критичного мислення заклали роботи американського філософа і педагога Дж. Д'юї, американського філософа і соціолога У. Самнера, засновника Інституту Критичного мислення М. Ліпмана. Активно займалися дослідженням цієї проблеми Дж. А. Браус, Д. Вуд, Д. Гелперн, Д. Клустер, Дж. Лоу, К. Мередіт, С. Новелли, Б. Ноела, Ч. Темпл, П. Фрейре та інші. Вчені філософських, педагогічних, психологічних, соціальних, політичних та інших наукових сфер займаються теоретичними та практичними дослідженнями цього феномену, враховуючи особливості певної галузі науки.

В Україні вперше проблема розвитку критичного мислення була піднята харківським дослідником О. Тягло. Дослідженнями питання критичного мислення в контексті інноваційного характеру української освіти займаються В. Надурак, О. Пометун, І. Сущенко, С. Терно, І. Хоменко та інші.

Проблеми соціокультурних тенденцій становлення суспільства знань є предметом міждисциплінарного аналізу та досліджується науковцями різних галузей. Зокрема,

соціокультурним трансформаціям та викликам суспільства знань присвячені роботи К. Лісмана «Освіта як провокація», О. Гомілко, М. Култаєвої, С. Пролеєва; аналіз принципів цифрової педагогіки розглядається в роботах В. Бикова, О. Кривлюк, І. Костікової, М. Лещенко, та ін.

Метою статті є філософський аналіз сутності критичного мислення в контексті розгортання інформаційного суспільства та інформаційної педагогіки. Завдання статті: розглянути соціокультурні чинники актуалізації критичного мислення в суспільстві знань, філософсько-педагогічний інструментарій його формування та світоглядне значення.

Виклад основного матеріалу. Історія формування навичок критичного мислення – це історія розвитку філософської рефлексії над проблемою людської здатності розмірковувати, характеристик і способів мислити, взаємозв'язку мислення і пізнання, розрізнення істини і припущень, тощо. Зазначимо, що усі ці питання не просто залишаються актуальними в інформаційному суспільстві, але й набувають особливої гостроти через, з одного боку, розширення пізнавальних можливостей, з іншого, – поширення технологій маніпулювання і симуляції в житті, навчанні, діяльності. В умовах цифрових технологій та інформаційних потоків формування саме критичного мислення стає актуальним завданням підготовки фахівців усіх рівнів навчання, основним принципом якого залишається сократівська настанова вміння розрізняти знання і припущення, те, «що ти знаєш» від того, «що ти не знаєш». Український дослідник О. Тягло визначає критичне мислення як сучасний розділ «науки мислити» і специфічний різновид рефлексії, що спирається на елементарну логіку і на відповідні конкретні науки.

За визначенням американських педагогів і психологів Джуді А. Браус та Девіда Вуда, «критичне мислення дорівнює розумному рефлексивному мисленню, сфокусованому на пошуку значимого сенсу, того, у що вірити та як діяти. Тобто навички критичного мислення дозволяють розуміти й вирішувати проблеми. Це процес пошуку здорового глузду, спрямований на об'єктивність та логічність з огляду на свою точку зору, водночас здатності відмовлятися від власних упереджень та урахування думок оточуючих» (*Environmental education in the school ...*, 1993, p. 57).

Процеси глобалізації та інформатизації ставлять знання і розум перед викликом змін, які визначаються подоланням класичної раціональності, орієнтованої на об'єктивність та універсальність (цілісність) і перехід до раціональності різноманіття і значення відмінності. Відповідно, завданням освіти стає не просто оволодіння системними наявними знаннями чи надання сукупності напрацьованої інформації, а формування навичок роботи з інформацією: вироблення критеріїв відбору, верифікації істинності чи правдоподібності, практичного використання для успішного результату.

Отже, формування суспільства знань або розумного суспільства (smart суспільство) передбачає гнучке навчання в інтерактивному освітньому середовищі. Нові програмні засоби змінюють звичні стереотипи використання глобальної мережі; їх освоєння змінює соціальні ролі користувачів, змінює їх світоглядні пріоритети. Навчання все більше стає самонавчанням, освіта самоосвітою. Суспільство, яке розвивається занадто швидкими темпами потребує фахівців, здатних критично мислити, а освіта, яка орієнтована на перспективу, має будуватися на основі двох взаємозалежних принципів: уміння швидко орієнтуватися у стрімко зростаючому потоці інформації й уміння аналізувати і застосовувати отриману інформацію.

Таким чином, підготовка фахівця включає навички критичного мислення, які є не тільки складовими пізнання, але й інструментами інтелектуальної і психологічної адаптації до соціального буття в умовах усе більш інтенсивних інформаційних потоків та вибудови адекватної картини світу на основі динамічно мінливого знання. Американські аналітики виділяють ряд особистісних характеристик, притаманних людині з розвинутим критичним мисленням: «допитливість, обізнаність, неупередженість (і стосовно власних поглядів), гнучкість, справедливість в оцінці, розсудливість в судженнях, бажання

прояснювати проблеми і складні питання, ретельність в пошуку потрібної інформації, розумність у виборі критеріїв, постійність в пошуку результатів, які є настільки ж точними, як використані першоджерела» (Facione).

Очевидно, що формування і розвиток даних характеристик є комплексним завданням і освітнього процесу підготовки фахівців, і безпосереднього досвіду практичної діяльності. До того ж, саме критичне мислення у своїй цілісності є міждисциплінарним феноменом, складовими якого є логіка і методологія науки, теорія аргументації і теорія прийняття рішення, теорія масових комунікацій і психологія мас, тощо. Це, в свою чергу, надає критичному мисленню практичну орієнтованість та обумовленість життєвим і професійним контекстом.

До середини ХХ століття термін «критичне мислення» науковці не використовували, проте вони вкладали в зміст цього поняття правдиве, істинне пізнання навколишнього світу: піддавати сумнівам раніше встановлені твердження, робити висновки на основі достовірних фактів, уникати упереджень і поспіху, аргументувати свою позицію, дискутувати, логічно мислити, бути критичним. Джон Дьюї, американський філософ, психолог та педагог, якого вважають фундатором сучасної традиції критичного мислення, у своїй роботі «Як ми мислимо?» (1910) визначає критичне мислення як «активний» процес розгляду проблеми (самостійно ставити запитання і знаходити відповідь), протиставляючи його «пасивному» мисленню, в якому ви просто отримуєте ідеї й інформацію від когось (Пометун, 2018, с. 90). Розрізнення критичного мислення як активного і рефлексивного від мислення пасивного і нереліксивного стало теоретичною основою його аналізу і характеристик.

Здатність до рефлексії є значимим показником сформованості у студента і майбутнього фахівця ключової компетентності «уміння самостійно вчитися». Рефлексувати – означає усвідомлювати процес розв'язання проблеми (навчальної задачі чи професійної діяльності, чи життєвої ситуації), критично аналізувати результат, оцінювати власні дії та передбачати результат (чи наслідки).

За П. Фрейре, людина, яка постійно розвиває у собі критичне ставлення до навколишнього світу, перестає бути пасивним спостерігачем і активно втручається у навколишню дійсність, змінює її, стає «інтегрованою особистістю», «утверджується як суб'єкт». Подібну думку висловлював американський філософ М. Ліпман, який трактує критичне мислення як «майстерне, відповідальне мислення, яке сприяє правильним судженням, оскільки: спирається на критерії; є самокорегуючим і враховує контекст» (Lipman).

Тобто, оволодіння критичним мисленням стає сьогодні не тільки завданням освітнього процесу, але й умовою його реалізації для формування сучасного фахівця, здатного мислити і діяти результативно і ефективно. Очевидно, що реалії цифрового життя спонукають до зростання ролі самостійного навчання і переформатування багатьох складових організації навчального процесу, зокрема, переосмислення усталених моделей відношень викладач – здобувач, і перетворення студента з об'єкта педагогічного впливу на суб'єкта навчального процесу. Авторитарна роль викладача як єдиного джерела знань, ретранслятора готового знання, фактів, ідей, трансформується у роль викладача організатора, тьютора, наставника і помічника, оскільки знання мають «видобуватися» студентом як результат його власних інтелектуальних зусиль і пізнавальних пошуків.

На нашу думку, очевидним є зв'язок критичного мислення і результативності фахівця. На цьому наголошує і відома американська психологиня Даєн Гелперн, розглядаючи критичне мислення як «спрямований процес, кінцевою метою якого є отримання бажаного результату. Критичне мислення дозволяє оцінити результати власних розумових процесів, а саме – чи дозволило прийняте нами рішення подолати проблему, і якщо так, то наскільки. До того ж критичне мислення дає оцінку самому розумовому процесу, тобто алгоритму міркування, який призвів до ухвалення рішення, а також передбачає аналіз факторів, які були враховані під час отримання бажаного результату»

(Карпенко, 2020, с. 109). Дослідниця описує наступні якості критично мислячої людини: готовність до планування; гнучкість; наполегливість; готовність виправляти помилки; усвідомлення; пошук компромісних рішень, тощо. Зауважимо, що Д. Гелперн вважає, що вироблення установки на критичне мислення не менш важливе, ніж розвиток самих навичок мислення.

Узагальнюючи аналіз формулювань критичного мислення американської філософської асоціації (APA-Delphi) визначає його як «цілеспрямоване, саморегулююче судження, яке завершується інтерпретацією, аналізом, оцінкою й інтерактивністю, також поясненням очевидних, концептуальних, методологічних, або контекстних міркувань, на яких ґрунтується це судження» (Facione). Як уже зазначалось, філософською теоретичною основою визначення критичного мислення є розрізнення двох способів сприйняття світу: предметного (не рефлексивного) і критичного – рефлексивного мислення. «Предметне мислення (історичне, математичне тощо) – «процес обробки інформації з певного предмета за допомогою відповідних методів наукового дослідження у межах заданого алгоритму чи шаблону. Критичне мислення – це процес контролю за самим процесом мислення, що орієнтує дослідника на врахування контексту, широту охоплення фактичної інформації тощо, а також із певних процедур, спрямованих на забезпечення логічної досконалості, фактичної обґрунтованості та ціннісної доцільності міркувань» (Терно, 2021, с. 10).

Український дослідник В. Надурак робить висновок, що критичне мислення є мисленням про мислення, до якого ми «вдаємось, роздумуючи над тим, чи відповідає наше (або ж чийсь) мислення критеріям здорового глузду та логіки... Отже, критичне мислення як навичка передбачає вміння аналізувати процес мислення на предмет його відповідності критеріям раціональності» (Надурак, 2022, с. 34).

Сьогодні цінністю стає сам процес навчання, що триває протягом усього життя. Разом з тим, використання інформаційних технологій та зростання поінформованості з широкого кола питань сприяють формуванню пошукових навичок, але не методик змістовного навчання, інформаційне перевантаження часто суперечливою за змістом інформацією і нездатність її самостійної верифікації ускладнює розмежування суспільства знань і суспільства дезінформації. За словами М. Култаєвої «прискорення трансляції знань у глобальних комунікаційних мережах, здатне створювати ситуації дезорієнтації, соціального і культурного збентеження. Знання, які прискореними темпами конституюють нові реалії, породжують також і нові міфи» (Култаєва, 2019, с. 56).

Варто пригадати висновки одного з теоретиків критичного мислення, американського соціолога і філософа У. Самнера, який вважав, що людину, навчену критичному мисленню, «не можна ввести в оману красномовними лестощами або іншими промовами, позбавленими обґрунтованості. Така людина не поспішає вірити, натомість налаштована вважати нову інформацію можливою та вірогідною, допоки не отримає доказів та вагомих свідочств» (Карпенко, 2020, с. 109).

Подібне визначення знаходимо у статті «Критичне мислення» у Стенфордській енциклопедії філософії, де зазначається, що «ядром критичного мислення є ретельне цілеспрямоване мислення», тобто, критичне мислення як навичка передбачає вміння аналізувати процес мислення на предмет його відповідності критеріям раціональності (Надурак, 2022, с. 33).

Огляд теоретичних підходів у філософії, психології, педагогіці дозволяє виділити базові характеристики критичного мислення, які визначають більшість дослідників. На думку О. Пометун, можна говорити про «активність мислення, його рефлексивний характер, логічність (відповідність критеріям, майстерність, дисциплінованість, виваженість), самостійність (саморегульованість, самоконтрольованість і самокорегованість), цілеспрямованість на розв'язання життєвих або навчальних проблем. Це дає змогу порівнювати його з іншими типами мислення й відрізнити від репродуктивного, інтуїтивного, образного та знаходити спільне з дискурсивним, логічним, продуктивним, теоретичним тощо» (Пометун, 2018, с. 92).

Висновки. Знання як фундаментальна основа інформаційного суспільства визначається не тільки як інструмент пізнання світу, а як фактор культурних трансформацій, що продукує нові форми діяльності і взаємовідносин, нові світоглядні орієнтири і ціннісні пріоритети. Динаміка самого феномену знання і швидкоплинність інформаційного потоку ставить питання адекватності наявного знання і досвіду потребам даної ситуації, співвідношення знання й інформації, процесів аргументування і технологій маніпулювання, актуалізуючи, таким чином, запит на критичне мислення.

Вміння професійного пошуку необхідної інформації, здатність її проаналізувати, оцінити та застосувати є необхідною складовою не тільки фахової підготовки, але загальної інтелектуальної культури у світі цифрових технологій, інформаційних воєн та фейкових новини. Теоретичною основою визначення критичного мислення є розрізнення двох способів сприйняття світу: предметного (не рефлексивного, неусвідомлюваного, неухважного) і критичного – рефлексивного мислення, що характеризується усвідомленням того, що відбувається, уважністю, здатністю до запитань, здатністю розрізнати стереотипи, розпізнавати маніпуляції, тощо.

Критичне мислення як багатоаспектний феноменом є предметом міждисциплінарного аналізу і розробки. Засвоєння цієї навички передбачає оволодіння інформацією з різних галузей – філософія, логіка, психологія, теорія ймовірностей, теорія прийняття рішень, тощо. Проте, саме філософія закладає для цього основи, оскільки діяльність розуму, правила мислення є предметом філософського пізнання; синтез і узагальнення різноманітних підходів і теорій здійснюється філософським аналітичним інструментарієм; філософія як рефлексивне мислення спонукає до роздумів, сумнівів, запитань і, власне, до критичного мислення.

ЛІТЕРАТУРА

- Карпенко, О. Д. (2020). Сутність поняття «критичне мислення» та його історіогенез. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 77, 107-112.
- Кремень, В. Г. (Ред.). (2017). *Критичне мислення: освіта, творчість, цінності*: монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України.
- Култаєва, М. Д. (2019). Суспільство знань: спокуси оновлення і пастки утопічної свідомості. В кн. В. П. Бабича, Л. С. Рибалко (Ред.), *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті*: міжнародна колект. монографія (с. 55-62). Харків: Вид-во ННОТ.
- Надурак, В. (2022). Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти = Philosophy of Education*, 28 (2), 129-147.
- Пометун, О. І. (2018). Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*, 2, 89-98.
- Терно, С. (2021). *Критичне мислення та філософське усвідомлення світу*: посіб. для підготовки докторів філософії. Запоріжжя: Запорізький національний університет.
- Environmental education in the school by Judy A. Braus, David Wood / Creating a Program that Works!* Peace Corps Information Collection and Exchange August 1993 M0044.
- Facione, P. A. *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction (The Delphi Report)*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/embed/0100a360-5022.docx.html>
- Halpern, D. F. (1998). Teaching critical thinking for transfer across domains: Disposition, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*, 53 (4), 449-455.
- Lipman Matthew. *Critical Thinking – What Can It Be?* Retrieved from http://www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_198809_lipman.pdf

REFERENCES

- Environmental education in the school by Judy A. Braus, David Wood / Creating a Program that Works!* Peace Corps Information Collection and Exchange August 1993 M0044.
- Facione, P. A. *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction (The Delphi Report)*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/embed/0100a360-5022.docx.html>
- Halpern, D. F. (1998). Teaching critical thinking for transfer across domains: Disposition, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*, 53 (4), 449-455.
- Karpenko, O. D. (2020). Sutnist poniattia «krytychne myslennia» ta yoho istoriohenez [The essence of the concept of «critical thinking» and its historiogenesis]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects]*, 77, 107-112 [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (Ed.). (2017). *Krytychne myslennia: osvita, tvorchist, tsinnosti [Critical thinking: education, creativity, values]: monohrafiia*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
- Kultaieva, M. D. (2019). Suspilstvo znan: spokusy onovlennia i pastky utopichnoi svidomosti [Knowledge society: temptations of renewal and traps of utopian consciousness]. In V. P. Babycha, L. S. Rybalko (Eds.), *Dukhovno-intelektualne vykhovannia i navchannia molodi v XXI stolitti [Spiritual and Intellectual Education and Training of Youth in the Twenty-First Century]: mizhnarodna kolekt. monohrafiia* (pp. 55-62). Kharkiv: Vyd-vo NNOT [in Ukrainian].
- Lipman Matthew. *Critical Thinking – What Can It Be?* Retrieved from http://www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_198809_lipman.pdf
- Nadurak, V. (2022). Krytychne myslennia: poniattia ta praktyka [Critical thinking: concept and practice]. *Filosofia osvity = Philosophy of Education*, 28 (2), 129-147 [in Ukrainian].
- Pometun, O. I. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichnyi fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian Pedagogical Journal]*, 2, 89-98 [in Ukrainian].
- Terno, S. (2021). *Krytychne myslennia ta filosofske usvidomlennia svitu [Critical thinking and philosophical awareness of the world]: posib. dlia pidhotovky doktoriv filosofii*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].

**FORMATION OF CRITICAL THINKING IN THE SYSTEM
OF COMPETENCE-BASED TRAINING OF SPECIALISTS**

Liudmyla Usanova,

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Cultural Studies,
Philosophy and Museum Studies;
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University;

Ihor Usanov,

PhD, Associate Professor of the Department of Humanities and Social Disciplines;
Poltava State Agrarian University;

Oleksii Shtepa,

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Cultural Studies,
Philosophy and Museum Studies;
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

The article explores the philosophical and educational foundations of critical thinking formation in the professional training of future specialists. Critical thinking has become an important educational competence at the request of contemporary intellectual culture. The

reasons for the importance of critical thinking in the knowledge society, as well as the philosophical and pedagogical tools for its formation, are considered.

The achievements of researchers in various fields (philosophy, psychology, pedagogy) concerning critical thinking in defining its essence and development opportunities are analyzed. The article shows how the definition and interpretation of critical thinking have changed with the shift of the educational paradigm and pedagogical (educational) model. The article also highlights the mutual influence of the social environment and information technology that leads to forming a «knowledge society». In a society where information and knowledge are becoming the determining resources, the skill of critical perception of information, independent analysis, and effective use of it are becoming more important. Therefore, mastering critical thinking is a task for the upbringing of a contemporary specialist who can think and act outside the box and effectively.

Critical thinking is viewed as an interdisciplinary concept since achieving this skill requires using information from various fields of knowledge. At the same time, attention is drawn to the philosophical foundations of the definition of critical thinking: reflective, meaningful, and justified. The role of philosophical disciplines in studying and teaching of critical thinking is indicated. The theoretical basis for the definition of critical thinking is the distinction between two ways of perceiving the world: subjective (non-reflective, unconscious, inattentive) and critical, i.e. reflective thinking, characterized by awareness of what is happening, attentiveness, ability to question, ability to distinguish between stereotypes, recognize manipulation, etc.

The analysis made it possible to identify the essential features of this concept, as well as to define critical thinking as conscious, independent, reflective, purposeful, well-founded, and self-organized. Among the tools for developing critical thinking, it is important to involve students in solving problems and dialogue, using interactive forms of learning and reflection on cognitive activity.

Keywords: *critical thinking, knowledge society, competence-based approach, contemporary educational paradigm, information pedagogy.*

Надійшла до редакції 03.05.2024 р.